

eenlopende rechtsmiddelen bestaan. De breedte doet soms afbreuk aan de diepte. De lezer die dan ook de laatste nieuwtjes over een rechtsmiddel wil weten, kan beter andere bronnen raadplegen. Maar de lezer die iets meer wil weten over achtergrond en oorsprong, van welke raadselachtige bepaling van welk rechtsmiddel dan ook, vindt in het boek van De Hullu een uitstekende gids. Dat is de verdienste van dit boek en daarom wordt het in uw aandacht aanbevolen.

C.P.M. Cleiren*

Jan Naeyé: *'Heterdaad. Politiebevoegdheden bij ontdekking op heterdaad in theorie en praktijk'*, Gouda Quint bv, Arnhem / Van den Brink & Co Lochem, 1989 (774 p.)

Inleiding

Politiebevoegdheden en de uitoefening daarvan staan al sinds jaar en dag in de belangstelling van diverse disciplines en van politieke en publieke discussie. Deze belangstelling is nog toegenomen met de -al dan niet terecht-geweekte suggestie dat de 'gewone' burger tegenwoordig niet meer veilig op straat zou kunnen lopen. Tegen deze achtergrond accepteert de burger niet alleen voortdurende controle en toezicht door de politie, maar meer nog, hij vraagt om hard en direct optreden. Daarmee komt het probleem van de bescherming van de grondrechten van een ieder, dat wil zeggen ook van de niet-verdachte burger, om de hoek kijken.

Terecht zet Naeyé daarom zijn studie over politiebevoegdheden en het optreden van de politie in de sleutel van de dubbelrol die de burger als doelgroep van het politiebedrijf heeft, namelijk als 'gewone' burger, maar tevens als 'verdachte' burger. Hij kiest ervoor om een eigensoortige bijdrage te leveren aan de meer abstracte en op de theorie georiënteerde analyses van de vraag of de wettelijke regeling van het opsporingsonderzoek verbetering behoeft. Dat hij daarbij heeft gekozen voor een invalshoek waarbij hij de politieke beroeps-cultuur en het juristenperspectief wat dichter bij elkaar wil brengen, getuigt van een realiteitszin die bij dit thema op voorhand niet louter idealistisch is en -gezien de aanbevelingen die uit het onderzoek worden getrokken- ook vruchtbaar blijkt. Naeyé richt zijn onderzoek op

* Universitair Hoofd Docent, vakgroep strafrechtelijke vakken Rijks Universiteit Leiden.

politiebevoegdheden bij ontdekking op heterdaad van strafbare feiten. Hoewel hij uitgaat van een specifieke status van heterdaadbevoegdheden in relatie tot het systeem van dwangmiddelen in het algemeen, wordt nergens vanuit juridisch perspectief duidelijk gemotiveerd waarom hij het onderzoek hierop heeft toegespitst. Ik neem aan dat daarbij van belang is geweest dat in geval van ontdekking op heterdaad aan lagere opsporingsambtenaren ruimere bevoegdheden worden toegekend dan buiten dat geval. Grond daarvoor is dat men denkt dat de kans op vergissingen met betrekking tot de vraag of de verdachte het feit heeft begaan, in dat geval betrekkelijk gering of geringer is.

Naeyé beperkt zijn onderzoeksobject bovendien tot de strafvorderlijke dwangmiddelen van de politie. Deze keuze is volstrekt respectabel, maar het valt toch enigszins te betreuren dat daarmee juist de uitoefening van politiebevoegdheden op het grensvlak van strafvordering met bijvoorbeeld handhaving van de openbare orde of de informatieve voorfase buiten beschouwing is gebleven. Immers, juist op die grensvlakken openbaart zich naast de kwetsbaarheid van de wettelijke regeling(en) van opsporingsonderzoek ook een soms pijnlijke discrepantie tussen het perspectief van de jurist en dat van de politieke beroeps cultuur. Enige compensatie wordt geboden doordat op diverse plaatsen de verhouding tussen opsporings- en controlebevoegdheden wél aan de orde komt.

De opzet en inhoud

Het boek is opgebouwd uit vier delen. Het eerste deel schetst heterdaadbevoegdheden vanuit juridisch perspectief. Naeyé poogt, zo stelt hij, de juridische theorie van heterdaadbevoegdheden zo precies en compact mogelijk in kaart te brengen. Het tweede deel handelt over heterdaadbevoegdheden in de politiepraktijk. Het bevat een verslag van een praktijkonderzoek, toegespitst op de afhandeling van 'illegaal plakken'. Het derde deel betreft heterdaadbevoegdheden in geval van enkele bijzondere verdachten, zoals de rijdende, de gevaarlijke, de buitenlandse en de anonieme verdachte. Deel vier bevat een opsomming van de aanbevelingen die naar aanleiding van het verrichte onderzoek in deel I, II en III worden gegeven. Dit laatste deel spreekt voor zich, de overige delen (en met name deel II en III) verdienen hier aparte bespreking.

Deel I

Deel I beoogt - zoals gezegd - de juridische theorie van de heterdaadbevoegdheden zo precies en compact mogelijk in kaart te brengen.

Naeyé geeft daartoe een systematische behandeling van alle heterdaadbevoegdheden die opsporingsambtenaren toekomen. Hoewel hij er in slaagt een bijna 'uitputtend' overzicht te geven van wettelijke bepalingen, regelingen en voorschriften die de politiebevoegdheden bepalen en begrenzen, lijkt het mij niet uitgesloten dat zowel de praktijkman of -vrouw als de wetenschapper de 'juridische rode draad' kwijtraken. Zo worden op vele plaatsen dogmatiek, rechtspraktijk en rechtspraak op volledig gelijke voet naast elkaar behandeld, hetgeen ertoe leidt dat de juridische grenzen van de politiebevoegdheden niet helder in beeld komen. Recht is niet (steeds) wat de Hoge Raad vindt of wat de praktijk doet. Zo is bijvoorbeeld een door Naeyé besproken voorbeeld over het gebruik van nep-uniformen (p. 60-61) niet relevant voor het inzicht in de juridische theorie van heterdaadbevoegdheden. Gevolg van Naeyé's aanpak is bovendien dat bepaalde (maar zeker niet alle) in de rechtspraak ontwikkelde criteria in dit deel van het boek zonder enige vorm van kritiek worden weergegeven. Een voorbeeld daarvan vindt men bij zijn bespreking van de duur van de heterdaad (p. 51-52). Naeyé beschrijft daarbij onder andere dat de rechtspraak een 'inspanningscriterium' heeft ontwikkeld: 'het tijdsverloop waarbinnen nog heterdaad aanwezig is, kan worden opgerekt in de mate dat er moeite gedaan wordt de dader te pakken te krijgen.' Omdat de duur van de heterdaad in principe bepalend is voor de vraag wanneer een opsporingsambtenaar van 'ruimere' bevoegdheden gebruik mag maken is die duur voor deze studie een uitermate belangrijk item. Bij de beschrijving en uitwerking van het inspanningscriterium was daarom mijns inziens een kritische beschouwing over bijvoorbeeld de macht die de ambtenaar in dat verband heeft bij het opmaken van zijn p-v wenselijk geweest.

Voor de uitsluitend juridisch geïnteresseerde lezer biedt deel I weinig nieuwe theorie of aanzetten tot theorievorming. Theoretisch bezien beschouwt Naeyé het samenhangend stelsel van politiebevoegdheden als een systeem van veroorlovende normen. Maar juridische grenzen van veroorlovende normen zijn steeds in beweging en in beweging geweest. De bespreking daarvan had daarom minder inventariserend, meer diepgravend en kritischer kunnen zijn als bijvoorbeeld (meer) aandacht was besteed aan de wetshistorie of als de huidige juridische grenzen meer in een historisch perspectief waren geplaatst.

Dit doet echter niet af aan de waarde van dit deel. Door de vervlechting van juridische theorie met praktijkgevallen en -voorbeelden is de stof wél zeer herkenbaar en vruchtbaar voor de praktijkman of -vrouw. Zij kunnen er veel profijt van hebben. Voor de lezer met een 'juristen-perspectief' biedt dit deel vele, voor hem waarschijnlijk

onbekende, wetenswaardigheden over de praktijk die uitermate geschikt zijn om met beide benen op de grond te blijven.

Deel II

Deel II bevat een verslag van een praktijkonderzoek dat is gebaseerd op de veronderstelling dat er een zeker verschil bestaat tussen de juridische theorie en de dagelijkse politiepraktijk. Juist omdat de wettelijke voorschriften de individuele politieambtenaar een ruime marge laten om de taak naar eigen inzicht te vervullen kan men, zo stelt Naeyé, voor een goed begrip van de heterdaadbevoegdheden niet volstaan met bestudering van de wettelijke voorschriften. Hij formuleert met het oog daarop een aantal onderzoeksvragen over toepassing van heterdaadbevoegdheden voor een praktijkonderzoek. Zo onderzoekt hij politie-instructies, neemt groepsinterviews af bij diverse korpsen over een verbaliseringssituatie in geval van op heterdaad ontdekte anonieme plakkers en verricht een *real-life* experiment met anonieme 'illegale plakkers' (twee acteurs).

Uit het onderzoek naar politie-instructies blijkt onder andere dat de individuele politieambtenaar zijn werk moet doen temidden van een chaos aan voorschriften. Uit de interviews komt onder andere naar voren dat persoonlijke voorkeur van de verbalisant dikwijls doorslaggevend is voor de vraag of hij illegaal plakken een belangrijke overtreding vindt en dat hoe frequenter het plakken voorkomt vervolgens des te minder animo bestaat er achter aan te gaan. Het *real-life* onderzoek diende ertoe materiaal te verzamelen over de wijze waarop opsporingsambtenaren gebruik maken van hun heterdaadbevoegdheden en over de wijze waarop de politie reageert op de weigering van de verdachte zijn personalia bekend te maken. Dit onderzoek levert diverse conclusies op waaraan Naeyé aanbevelingen verbindt. Ik noem er enkele. Opvallend resultaat van het *real-life* experiment is onder andere dat bij de afhandeling op straat geen onderscheid werd gemaakt tussen de beide betrokken acteurs, terwijl het aandeel van één van hen in het illegaal plakken slechts bestond in erbij staan (hetgeen door de encenering nooit medeplegen, en omdat het een overtreding betreft nooit strafbare medeplichtigheid zou kunnen opleveren). Ook bleek - weliswaar uit een beperkt aantal gevallen - dat de voorgeleiding als controle op dit punt faalde. Een uit juridisch gezichtspunt belangrijke conclusie was bovendien, dat met betrekking tot de gang van zaken op straat met grote mate van zekerheid kon worden vastgesteld dat meer dan de helft van de processen-verbaal een onjuiste weergave van de gang van zaken bevatte. Omdat het hierbij om zeer kleine aantallen handelt trekt Naeyé hieruit terecht

geen generaliserende conclusies, maar werpt wél de vraag op naar de betrouwbaarheid van de in het p-v neergelegde waarnemingen van verbalisanten. Dit deel van het boek levert allereerst een uitermate boeiend beeld van de praktijk van uitoefening van politiebevoegdheden en arrestantenbehandeling gezien vanuit het perspectief van de 'consument'. Maar daar blijft het niet bij. Ook ten behoeve van het 'juristen-perspectief' biedt de interdisciplinaire benadering van het probleem in dit hoofdstuk leerzaam materiaal. Zo spoort de gebleken invloed van de persoonlijke voorkeur van de verbalisant bij de beoordeling van de ernst van het delict, gecombineerd met (een zeer wel mogelijke) niet-betrouwbaarheid van zijn schriftelijk verslag van waarneming van het gebeuren met de reeds lang bestaande rechtspsychologische notie dat juristen, en met name de officier van justitie en de rechter zich bij hun beslissingen (meer) bewust dienen te zijn van zeer diverse psychologische factoren. Meer concreet kan worden gesteld dat uit het onderzoeksresultaat consequenties kunnen worden getrokken voor de wijze waarop de rechter ter terechtzitting zijn taak van een onafhankelijke kritische toets van het onderzoeksmateriaal en de bewijsmiddelen dient op te vatten. De resultaten van Naeyé's onderzoek geven bijvoorbeeld aanleiding om bijzonder behoedzaam te zijn met de bewijskracht van een proces-verbaal van een opsporingsambtenaar en zeker met de bijzondere bewijskracht die de wet in art. 344 lid 2 Sv aan het procesverbaal van een opsporingsambtenaar toekent. Indien men aanvaardt dat de perceptie van de werkelijkheid van de opsporingsambtenaar welhaast een andere moet zijn dan die van de verdachte, wordt het 'horen' van het eigen verhaal van de verdachte of een derde een zo goed als onmisbare schakel in de beoordeling door de rechter.

Deel III

De doelstelling en het precieze thema van Deel III, 'Bijzondere verdachten' werd pas duidelijk bij de samenvatting van en conclusies naar aanleiding van dat deel: het vraagstuk van de samenloop van opsporingsbevoegdheden met controlebevoegdheden c.q. maatregelen van toezicht dat speelt bij de rijdende, de gevaarlijke, de buitenlandse en de anonieme verdachte. Op grond van een positiefrechtelijke analyse wordt op dit punt onder andere geconstateerd dat er sprake is van een cumulatie van bevoegdheden, waarbij aan opsporingsambtenaren een behoorlijke ruimte wordt gelaten om strafvorderlijke bevoegdheden te combineren met specifieke bevoegdheden uit bijvoorbeeld bijzondere wetten.

Evaluatie

De verwerking van een zo grote hoeveelheid materiaal, het arbeidsintensieve praktijkonderzoek en de zorgvuldige verantwoording daarvan dwingt bewondering af, zeker nu dat alles niet ten koste is gegaan van de helderheid van de opzet van het boek. De tekst van het wel zeer omvangrijke boek bevat een schat aan informatie over zowel juridische als praktische aspecten van politiebevoegdheden. Daarmee komt zowel de praktijkman of -vrouw als de wetenschapper goed aan zijn of haar trekken. Het boek is bijzonder prettig leesbaar en bovendien zeer levendig geschreven doordat het is doorspekt met voorbeelden uit de praktijk. De leesbaarheid gaat soms echter ten koste van juridische zuiverheid of precisie, hetgeen met name de juridisch-georiënteerde lezer kan opbreken. Een paar zeer uiteenlopende voorbeelden: theoretisch en/of terminologisch wordt niet duidelijk onderscheiden tussen dwangmiddelen en heterdaadbevoegdheden (o.a. p. 9, 53); de sterk bediscussieerde term instructienorm wordt gebruikt zonder verklaring van de inhoud (o.a. p. 91 en 95); Naeyé stelt dat een opsporingsambtenaar bij een moeilijke aanhouding hulp kan vorderen van een derde die dat bij heterdaad op grond van art. 466 Sr niet zou mogen weigeren (p. 86), terwijl dit laatste alleen geldt in geval van ontdekking van een misdrijf en niet van een overtreding, en dat maakt nogal wat uit.

Beoordeeld in het perspectief van het doel dat Naeyé zich met zijn onderzoek heeft gesteld is hij mijns inziens voor een goed deel geslaagd. Het is hem inderdaad gelukt met de verwerking van zijn praktijkonderzoek een heel originele bijdrage te leveren aan de beantwoording van de vraag of de wettelijke regeling van opsporingsonderzoek verbetering behoeft. Of het hem lukt de twee werelden van de politieke beroeps cultuur en het juristen-perspectief met het oog op de beantwoording van zijn probleemstelling dicht bij elkaar te brengen blijft de vraag. Maar hij had zelf ook niet de pretentie dat 'eventjes' te realiseren.

Ik kan me niet helemaal aan de indruk onttrekken dat Naeyé's liefde voor de praktijk van het politievak debet is aan een wat minder theoretisch onderbouwde en niet steeds principiële beschouwing van de juridische grenzen van de heterdaadbevoegdheden. De vraag of de wettelijke regeling van heterdaadbevoegdheden aanpassing behoeft kan niet slechts worden beantwoord door het op een rij zetten van wetgeving, rechtspraak en rechtspraktijk en een confrontatie daarvan met een praktijkonderzoek. Mijns inziens is daarvoor meer nodig, zoals bijvoorbeeld inzicht in een theoretische inbedding van (de bijzondere betekenis van) heterdaadbevoegdheden binnen het stelsel

van bevoegdheden in het WvSv en aandacht voor het belang van het heterdaadcriterium voor toepasselijkheid van andere bevoegdheden uit het WvSv, zoals de verkorte procedure volgens de art. 370 lid 2, 372 en 386 lid 2 Sv. Bovendien ligt het in de rede grenzen aan de uitoefening van heterdaadbevoegdheden systematisch-en niet slechts incidenteel-mede te bepalen aan de hand van (ongeschreven) normen die gelden voor bevoegdheidsuitoefening door justitiële overheidsorganen in het algemeen (zoals beginselen van behoorlijke strafrechtpleging, die nu eenmaal mijn liefde hebben). Vanuit dat gezichtspunt kan bovendien de theorie, noch de praktijk van politiebevoegdheden in een juridisch kader zinvol worden bestudeerd zonder daarin het (normatief concept van het) opsporings- en vervolgingsbeleid van het Openbaar Ministerie te betrekken. Bezien vanuit de zojuist genoemde bezwaren wordt de discrepantie tussen het juridisch ideaal en de dagelijkse praktijk mijns inziens soms wat al te gemakkelijk opgelost door een aanbeveling de wettelijke regeling aan te passen in plaats van een onaanvaardbare of minder aanvaardbare praktijk bij te stellen, of een andere-meer principiële-oplossing te kiezen.

In een recensie moet veel interessants onbesproken blijven. Bovendien heb ik hier slechts een bespreking gegeven vanuit het 'juristen-perspectief', zodat gezien vanuit het perspectief van de politiepraktijk veel positieve aspecten onderbelicht blijven. Uit het bovenstaande mag blijken dat het boek veel waardevolle informatie en beschouwingen bevat voor diverse bij de strafrechtspleging betrokken disciplines. We mogen hopen dat de vertegenwoordigers daarvan ieder voor hun deel lering trekken uit het onderzoek.

*A.J.M. Machielse**

H.G.M. Krabbe (red.), *De Opiumwet*. Een strafrechtelijk commentaar. Facetten van Strafrechtspleging deel 8. Alphen aan den Rijn 1989, 304 p.

Als deel 8 in de serie Facetten van Strafrechtspleging verscheen in 1989 'De Opiumwet. Een strafrechtelijk commentaar'.¹ Het boek is een coproductie van verschillende auteurs al dan niet verbonden aan de vakgroep Strafrecht van de Rijksuniversiteit Groningen. Het boek

* Hoogleraar straf- en strafprocesrecht KUN.

¹ In dezelfde serie verscheen in 1989 deel 9: D.H. de Jong/H.G.M. Krabbe (red.), *De Wet Wapens en Munitie*. Een strafrechtelijk commentaar. Dit boek zal ik in de volgende aflevering van dit tijdschrift bespreken.